

Слободан Ракић

ДЕСАНКА МАКСИМОВИЋ, ПЕСНИК ВЕЧНОГ ДЕТИЊСТВА

Књижевно стваралаштво Десанке Максимовић намењено деци и омладини чини са њеним стваралаштвом за одрасле јединствену целину. Поједине њене песме, које припадају такозваној поезији за одрасле, могу истовремено да буду и песме за децу; с друге стране, неке од њених песама за децу могу да се уврсте и у њене збирке »озбиљне« поезије. Код најбољих песама те су разлике тек у нијансама. Тако, на пример, Драгомир Брајковић у своју *Антологију савремене српске поезије за децу* (1984) уноси и »Крваву бајку«, дакле песму са једним од најтрагичнијих могућих мотива: стрељање ђака у Крагујевцу 1941. године. У том смислу и неке од најпознатијих песама Васка Попе, на пример оне из циклуса »Врати ми моје крпице«, иле песму »Патка«, из циклуса »Списак«, такође можемо без двоумљења уврстити и у песме за децу, чиме се не умањује њихова књижевна вредност већ им се, напротив, »обезбеђује« још једна компонента. Тако један изразито модеран песник, са затвореним песничким системом, постаје у једном тренутку »разумљив« за децу, иако то, дакако, није била његова првобитна намера. Попина песма »Коњ«, са чувеним стихом »Обично осам ногу има«, некада школски пример за поезију изразито херметичког израза, данас се може узети и као песма блиска дечјем радозналост бићу. Додуше, циклус »Врати ми моје крпице« само је на први поглед, у једном свом слоју, разумљив за децу; они, пак, дубљи слојеви, са својим запретаним смисловима и алузивном асоцијативношћу, и даље остају скривени и деци недоступни. Четири песме Десанке Максимовић, које важе као искључиво песме за одрасле, («Час земљописа«, »Час историје«, »Спомен на устанак«, »Крвава бајка«), посматране као песме за децу добијају нову естетску и књижевну димензију. Тако посматрана, песма »Спомен на устанак«, на пример, добија сасвим ново песничко значење. Сваки њен симбол и свака метафора обогаћени су, у новом контексту, новим смисловима тако да их деца, верујемо, могу примити као и сваки други текст који је искључиво њима намењен. Хоћемо да кажемо да у измењеном контексту поједине се песме могу сасвим друкчије и »читати«. Песму »Спомен на устанак« дете ће разумети на свој начин: оно ће у њој пронаћи онај смисао који ће, можда, за одрасле бити невидљив или, да будемо прецизнији, недокучив:

Србија је велика тајна:
не зна дан шта ноћ кува,
нити ноћ шта зора рађа,

не зна грм шта суседни грм сања
нити птица шта се догађа
између грања.

Има, дакле, песама које готово са истим задовољством могу читати и одрасли и деца. Нека од књижевних остварења Десанке Максимовић, као што је *Бајка о Кратковечној*, спадају у врхунска остварења у свом жанру, подједнако занимљива и за одрасле и за децу.

Као по неком правилу, »нигде се у поезији тако грубо не лаже као у тзв. *лесмама за децу*«, рекао је Милан Богдановић. И нигде те лажи нису тако очигледне, као у књижевности за децу. Али, и поред тога, деци се, ипак, не може тако лако подвалити. »Поезија је увек само једна, па и кад је намењена деци, и ту баш треба да буде она права и чиста«. Ове речи изрекао је Милан Богдановић 1928. године, поводом књиге *Врт детињства* Десанке Максимовић, сасвим прецизно одредивши нека од основних својстава њене поезије. Слично схватање имао је и Тин Ујевић, који иначе није писао за децу. По њему, »нема деце поезије, јер је сва поезија децја уколико говори језиком метафора и задржава се у атмосфери безграничног чуђења пред стварима«.

Сва од непосредних утисака, окренута спољњем свету, поезија Десанке Максимовић поседује она својства која је чине блиском децем поимању живота и осећању света. Па ипак, у првом слоју њеног начина певања, како је приметио Милан Богдановић, јесте изразито жива сликовитост, »која је најбитније средство у децем саопштавању«. Дете свет види у сликама, све се у децјој визији и уобразиљи догађа у сликама; у песничтву уопште, не само у поезији за децу, слика је једно од најмоћнијих песничких средстава.

Нигде се и недаровитост не испољава тако драстично као у књижевности за децу. И нигде недаровити писци не беже тако као баш у поезију за децу, тражећи у њој неку врсту азила. Међутим, баш у књижевности намењеној деци оно што је просечно, а чега је и највише, равно је оном што је лоше. Просечности увек има у изобиљу. Деца, уосталом, најбоље уочавају шта је вредно, а шта није. Лажних песника нема нигде толико као у овој релативно младој и преосетљивој књижевној области, за чијег се родоначелника код нас сматра Јован Јовановић Змај. Немало значајних савремених књижевних стваралаца за децу, у првом реду Десанка Максимовић, Бранко Ћопић, Душан Радовић, Стеван Раичковић, Милован Данојлић, да поменемо само оне најистакнутије, покушали су да својим књижевним стваралаштвом надокнаде све оно што је деци одузела школа са својим конфузним, осредњим и наметнутим уџбеницима, из којих више веје пустош и интелектуална беда него лепота и мудрост, игра и маштовитост, знање и племенитост. Школе нам очигледно кваре децу. Детињство је заокупљено утилитарним васпитањем, патетичном дидактиком, лажним родољубљем, док је сам дух детињства спутан и ограђен. У том смислу књижевно стваралаштво Десанке Максимовић за децу значи вредан допринос нашој савременој књижевности. Када ово кажемо онда имамо у виду не само њену поезију већ и онај део који је мање познат и цењен, а то је њена проза за децу (романи, приповетке, бајке). Добар писац је за свако дете најбољи учитељ, а добра књига најбоља школа. Десанка Максимовић је и иначе била предочи васпитач младих, а читаво њено књижевно стваралаштво за децу може се означити као дело Великог Васпитача, у најбољем значењу тог данас по мало потцењеног одређења. Пропутовала је, као неуморни путник и књижевни мисионар, ову земљу с краја на крај и могло би се рећи да нема кутка који није обасјала својом умношћу и ведрином.

Критичари су већ приметили оптимистички тон, раздраганост и ведрину у поезији Десанке Максимовић за децу. Та ведрина, која није само декларативни и површни оптимизам, карактеристична њено рано стваралаштво уопште, и песничко и прозно. У књизи *Врт детињства* (1927) налазе се песме у којима се, тако рећи, поништава граница између поезије за децу и поезије за одрасле. Наравно да ову поделу узимамо сасвим условно. Детињство је једна од највећих тема Десанке Максимовић, оно се, као златна нит, провлачи готово кроз све њене књиге и песничке фазе, без обзира да ли су текстови намењени деци или одраслима. Десанка Максимовић је у детињству пронашла ону непролазну нит, која се не кида. Ако бисмо у њеном књижевном делу тражили ону супстанцијалну идеју која га читаво прожима, онда би то била идеја о вечном детињству.

Прави писци за децу не именују и не опевају само постојећи свет и оно што је очигледно; они сами стварају један нови свет, примерен децој машти и децој схватању, а немогућем дају привид могућног и остварљивог. »Ја волим да сањам, а то се може некажњено у књижевности за децу«, изјавила је својевремено Десанка Максимовић. »Волим да се шалим, а то је пријатно деци. Она воле да се смеју или да плачу, средина их не привлачи. Волим да неограничено верујем у правду, у равнотежу у свету, а то је дозвољено у књижевности за децу«. У оваквом односу огледа се лепота и креативност књижевног стваралаштва за децу. Десанка Максимовић често не прави границу између света одраслих и деце: »У одраслима налазим запретану душу детета, а у души деце зачуђујући зрелу душу људи«.¹

Доживљај природе, снажан и свепрожимајући, карактеристичан за књижевно дело Десанке Максимовић у целини, у њеној поезији за децу још је више изражен и представља једну од основних својстава њеног стваралачког поступка: »Човек збиља није господар природе, али се каткад залагује да јест, или боље речено, природа се претвара да му се покорава. Она то чини само док њој годи. А ја сам, признајем, роб природе. Обични мирис снега може да ме одведе далеко у поље као да ме води у ланцу. Ја сам вољни роб самоће. Из њене тамнице само бих ретко излазила. Роб сам шумова, жубора, сунчевих рођаја. У мреже месечене налећем као лептирица на пламен. Али, истина је и то, кад и природа жели да ме силом покори, противим се. Пркосим њеним насилничким стањима. Само ми је борба са њом далеко слађа него борба с људима«. Природа, дакле, није тек оквир за одређене песничке садржаје већ је сама по себи садржај и основно значењско језгро њене поезије. Анализа лексичких слојева поезије Десанке Максимовић показала би сасвим прецизно да је природа у самом средишту њеног песничког света, односно да је сама природа њен песнички свет. Мало је начиних песника који су успели да се тако рећи сједине с природом, као што је то остварила у својој поезији Десанка Максимовић. Њено књижевно дело, нарочито оно за децу, готово читаво је окренуто природи и саткано од природе. Тај свој однос према природи, посебно према биљкама, Десанка Максимовић је задржала од своје прве збирке песама до дана данашњег. У својим песмама она је лирски тумач немущтог говора великог биљног света којим смо окружени. Још је Милан Богдановић, 1924. године, у »Српском књижевном гласнику«, истакао »једну ретку љубав за природу, која је основ свакој радости«. Није реч, свакако, о обичном пантеистичком осећању већ више од тога о осећању сједињености песника са природом, о јединству света и о општој повезаности свих ствари и бића. Лирско ја Десанке Максимовић се просто „утопило у биће природе и поистоветило се са њим.

¹ Сви цитати Десанке Максимовић узети су из књиге Милорада Р. Блечића *Десанка Максимовић — живот праћен песмом*, Слово љубве, Београд, без године издања.

Десанка Максимовић пише песме у славу живота, љубави, нежности и доброте. Њено стваралаштво у целини је једна велика похвала свету и животу. Љубав према природи исказала је Десанка Максимовић у *Песмама* (1924), у својој првој књизи, што је запазио још Милан Богдановић у критичком осврту на ту књигу. Језик природе наша песникиња преводи на језик дела, као што стварност природе преводи у стварност дела. Музику и ритам природе песникиња просто претаче у ритам песама, бајки и прича. Мелодија »ухваћена« у природи чује се из лирског ткања готово сваке Десанкине песме. О томе је и сама рекла: »Да се нисам сродила већ у детињству са језичким благом нашега народа, ко зна да ли бих испевала онолике мелодије сличне мелодијама какве се чују у природи. Без мога детињства ко зна да ли би било мојих песама о природи, ко зна да ли би она била стваралачко уточиште, инспирација, најприснији животни простор«. И одиста, природа је основни мотив и могло би се рећи једини егзистенцијални простор где се, тако рећи, све догађа у књижевном делу као на некаквој пространој позорници. У неким песмама Десанке Максимовић мелодија је толико издиференцирана да се добија утисак да су те песме сами звук природе и да су пре за певање него за читање.

Десанка Максимовић према природи има однос сличан од носу детета. Отуда је, поред природе, детињство и његов шарени свет друга велика тема њене књижевности. О томе она сама каже: »Детињство и оно што сам у њему доживела збиља је извор свих наших снага и инспирација. Лепоту којој смо се тада дивили не помрачи ниједна с којом се после сретамо. Мени ниједно море, ниједна равница не могу заменити брда, нити ми иједна река и њен хук могу помрачити лепоту горских потока и њихов жубор. Речима које смо у детињству научили најлакше се и најрадије изражавамо«.

Песма Десанке Максимовић за децу поседује често специфичну лирску фабулу, разгранату, развијену, са наглашеним тачкама наративности тока. Неколико поема које је написала показују ту њену склоност ка фабулизованој лирске грађе. Наша песникиња воли у песми да исприча причу, неки доживљај или догађај, што наравно не нарушава лирско биће песничког текста. Немушта бића у њеним песмама и бајкама имају сопствени језик, све што јесте повезано је невидљивим нитима тако да читава природа живи у једном савреном складу. Много што шта у природи — једна је од пруска Десанке Максимовић — савршеније је од људског бића.

Већ у својим двома првим књигама Десанка Максимовић је означила основна два мотива своје поезије, природу у *Песмама* и детињство у *Врту детињства*. У књигама које следе она ће обоблаћивати тематску и мотивску основу своје поезије, али ће природа и детињство увек остати у самом средишту њеног песничког света. Занимљиво је да нека својства књижевног стваралаштва Десанке Максимовећ за децу изазивају код критичара сасвим опречне судове. Тако једну од најбитнијих компоненти књижевног стваралаштва Десанке Максимовић и њеног односа према свету — ведрину, поједини књижевни критичари виде као врлину и трајну вредност, док други у томе виде слабост и ману њеног дела. Међутим, поезија Десанке Максимовић је, да употребимо једну крајње сведену дефиницију, једно усрдно и целопоновљиво радовање животу. Ту своју неизмерну радост и ведрину наша песникиња изражава разиграним песничким ритмовима, сугестивном лирском мелодијом и звонким римама и алитерацијама.

Као што је природа у самом средишту песничког космоса Десанке Максимовић, тако је пролеће свакако најприсутније годишње доба у њеној поезији, што је такође израз ведрине њеног бића. Мотив пролећа није, дакле, нимало случајан, јер се с пролећа у природи догађају права чуда. Пролеће је уосталом,

Детињство годишњег временског циклуса, оно је иманентно децем бићу. Читаву једну збирку песама Десанка Максимовић је насловила *Пролећни састанак* (1954), Разиграним ритмом, са препуно детаља, песникиња дочарава буђење густог света природе:

Врабац се од радости
пролећне воде напи.
Протеже разгрејане кости
гавран на сувој грани,
гуштер у каменој шкрапи.

Све што у шуми живи
сунцу се обрадова
и стаде да се скупља:
и ноћна птица сова
и дивље пчеле из дупља.

Сабра се пуно бића
на шумскоме пропланку:
дотрча медвед с троје
још дремовних мечића,
зец с пуно деце своје.

(»Пролећни састанак«)

У књижевном стваралаштву Десанке Максимовић за децу поред ведрине има каткада и благог хумора, који је углавном, у нијансама, али није пресудан за њено стваралаштво, у оном смислу у ком је пресудан за стваралаштво Бранка Ћопића, Душана Радовића и других познатих писаца за децу. Пишући о неким одликама песме за децу, Милован Данојлић, и сам значајан песник за децу, изванредно је уочио значај хуморне компоненте у књижевном стваралаштву за децу; та веза, како истиче, између дечје поезије и хумора јесте супстанцијална: оно чиме се нека ситуација издваја, по чему је и чудна и смешна, управо је чинилац изворне песничке слике. Хумор је иманентан сваком голом збивању, а дечја песма хвата баш ту, независну, из система узрока и последица истргнуту акцију, сугеришући произвољна, за дете прихватљива значења.² Посредством хумора, који песничкој игри даје сугестивност и привид стварности, дете и оно што је немогућно доживљава и прихвата као сасвим могућно и остварљиво, а оно што је спољашња стварност постаје саставни део разгранате дечје унутрашње стварности и дечјег света. »Хумор је — каже Данојлић — стална склоност дечје песме; али и кад га не користи на непосредан начин, дечја песма изазива у нама смешак«.³ Дечја песма што год дотакне оживи и покреће, јер је отворена за сва значења, све мотеве и све теме. Нема облика који може да украти њену разиграност.

Реторички тон нимало не ремети и не квари фину и танану линију мелодиозности њене лирике којој пак блага патетика, с друге стране, даје посебну драж и доприноси драматичности песме. »Лирска фабула« и драматичност су основне претпоставке за добру песму намењену деци. Лирика Десанке Максимовић најчешће је остварена елементима дискурзивног говора, али је та дискурзивност изразито лирска, просветљена, флуидна и отворена. Иако сва од ове стварности, јер је њен песнички свет углавном материјализован, реалистичност поезије Десанке Максимовић није у једној равни; иако је нашој песникињи донекле стран апстрактни начин мишљења, није мали број њених песама и бајки у којима се винула изван света реалних појава, али

² Милован Данојлић, *Онде поток, онде цвет*, Нови Сад, 1973, стр. 45

³ Исто, стр. 41.

не да би се њих ослободила већ да би их сасвим у себе упила. Између Десанке Максимовић и природе нема дистанце; у најсрећнијим тренуцима природа и Десанка Максимовић су једно. Поготово је нашој песникињи стран апстрактни начин мишљења и певања у њеној раној песничкој фази, док се са годинама животног и стваралачког искуства и на том плану није догодила значајна промена. Њен ведри лирски говор постепено се згушњавао, мелодија постајала све тамнија, а ведрина се повлачила и уступала место озбиљности и тамнини. Ту генезу, која није само психолошке и метафизичке природе, Десанка Максимовић је изразила следећим речима: »Све на свету бива најпре клица, па стабљика, па пупољак, цвет, и најзад плод. И песмама о љубави суђено је да потамне, да пређу из сопрана у алт, да из зачараности, зачуђености, стрепње и чежње, пређу у сумњу, у прекор, у тугу«. То осећање пролазности најбоље је изразила у такозваној поезији за одрасле, и то у песми »Пролеће, а ја венем«, из које наводимо неколико строфа:

*Небо је млада башта
пуна глогове пене,
а ја венем.*

*Птица у грању гнездо
све јутро кљуном дене,
а ја венем.*

*Свакога се тренутка
понешто у живот прене,
а ја венем.*

Међутим, у поезији за децу песникиња је сачувала ведрину, чистоту, лирску наивност и непосредност, ширину и једноставност, смисао за игру. То су, истовремено, и основна својства њеног књижевног стваралаштва за децу уопште, а на изврстан начин и њеног целокупног књижевног дела. О најсложенијим стварима и појавама она је умела да да песму савршене једноставности и спонтаности, као што је, с друге стране, о обичним, свакодневним догађајима и чињеницама успевала да запева сложено, сугестивно, пророчки и са егзистенцијалном зебњом.

Понављање појединих језичких склопова и синтагми привлачно је за децу. Деца такође воле рефрен и риму. Поезија за децу, ма колико била модерна, тешко да може да опстане без риме. Уколико пак нема риме, онда је потребно наћи достојну замену за риму. Једна од тих замена јесте често понављање или рефрен. Понављање, које је еквивалент за игру, нарочито воле предшколска деца. У тексту »Семантички простор савремене децје поезије«⁴ Смиљка Васић о томе, између осталог, каже: »Понављање чини да садржаји који су тешки и понекад ван домашаја децјег схватања, полако продиру у децје искуство. Тако се постепено шири семантички простор детета и изједначава са семантичким простором средине у којој но живи. Децја поезија, у ствари, требало би да буде мост који спаја ова два простора: речник детета и речник одраслог. Тако усвојене речи добијају и своју афективну, конотативну вредност, и своју денотативну вредност.«⁴

Анализа лексичких слојева поезије Десанке Максимовић такође показује природу њеног инспиративног подручја. Често понављање речи дан, трава, ветар, шума, извори, птице итд. показује да је њена поезија за децу својим основним токовима окренута свету природе. Међутим, било да пева о природи или о односима међу биљкама и животињама, у средишту њене пес-

ничке визије јесте човек. Ово кажемо са великим ризиком да будемо патетични. У том смислу у њеној поезији се могу наћи и извесне моралистичке нијансе, које су у данашњем свету и те како потребне. Нећемо сигурно погрешити ако кажемо да њено песничко дело, племенито по дубокој осећајности, спада међу најхуманија песничка дела наше савремене књижевности. Окренута људским врлинама, љубави и доброты, Десанка Максимовић је песник највиших вредности људске егзистенције, што не значи да затвара очи пред свеколиким манама овога света. Потресна књига *Тражим помиловање* (1964) то најбоље показује. Увек отворена, не склањајући лице пред недаћама којих је на претек, Десанка Максимовић је песник милосрђа, саосећања и разумевања. Извесна наивност којом се одликује њено књижевно стваралаштво за децу пре је врлина него мана или недостатак, јер тој врсти њеног књижевног стваралаштва наивност даје посебну специфичност и драж. Песма за децу »наивност« има као своју прву претпоставку и као битно својство. О томе је изванредно писао Милован Данојлић у тексту „Расправа о наивној песни“.⁵

У појединим текстовима Десанке Максимовић о природи, било да је реч о поезији или о бајкама, песничко ја не само да је „потиснуто“ из мотива него га, тако рећи, и нема. Природа у песми егзистира сасвим самостално. У тим текстовима Десанке Максимовић природа је не само основни мотив већ је, у ствари, једина сврха песничког текста.

Прозно стваралаштво Десанке Максимовић за децу темељи се на традицији нашег усменог приповедања. Као што се Ивана Брлић Мажуранић »наслањала« на легенде и бајке, тако се Десанка Максимовић користи искуством народног прозног стваралаштва и народне мудрости. Отуда бајке представљају и најобимнији део њеног прозног стваралаштва за децу. У самом средишту овог дела њеног стваралаштва налази се *Бајка о Кратковечној* (1964), један од најузбудљивијих прозних текстова Десанке Максимовић. У једном сегменту њених бајки преовлађује реалност над фантастиком, у другој скупини су бајке у којима фантастика има знатну превагу над реалношћу и, најзад, у трећој групи бајки фантастика и реалност се налазе у извесној равнотежи. У појединим бајкама фантастика је »увучена« у реални свет док је у другим реални свет »увучен« у фантастику.

У тексту који претходи *Бајки о Кратковечној* Десанка Максимовић даје неку врсту своје поетике. Занимљива је паралела коју она повлачи између фантастике и реалности. Тако она често оно што је чиста реалност у свету природе, преводи на ниво фантастике у књижевном тексту, па на тај начин фантастика, посредним путем, добија привид реалности. О томе Десанка Максимовић сама каже: »За мене је увек као бајка била чиница да од гусенице постаје лептир, да инсект може прести свилу лепше него икаква преља или творница, да светлост звезда месецима и годинама путује до нас, те се деси да се звезда и угаси, а последњи зраци с ње отргнути нису још стигли до земље«.

Неке бајке Десанке Максимовић су својеврсне песме у прози. *Бајку о Кратковечној* доживели смо као поему о чудесном свету инсеката, као о каквом тамном вилајету, у коме владају закони слични законима људи. *Бајка о Кратковечној* је, у ствари, метафора о релативности трајања људског живота. Свепржимајући лиризам у који се потпуно »утапа« свет реалне стварности Десанка Максимовић изражава симболима искључиво реалног света. Она просто »увлачи« спољашњу стварност у свој лирски свет детињства; она ту стварност преводи из једног облика у други.

⁵ Милован Данојлић, *Онде поток, онде цвет*, Нови Сад, 1973, стр. 25—46.

У Бајки о Кратковечној постоје читави пасажи, ритамски и мелодијски уобличени, који делују као праве песме у прози. Таква је, на пример, песма Попца Хлебара, испевана као похвала лепоти и племенитости мале лептирице, чији је живот кратко-вечан:

— Сунце, сијај данас докле год месец не изађе,
белој лептирици ово је једини дан живота.
— Поточе, жубори данас најслађим својим гласом,
белој лептирици је ово једини дан живота.
— Цветови, миришите данас што игда можете,
белој лептирици ово је једини дан живота.
— Месече, кад изгреваш, греј до јутра,
белој лептирици ово је једини дан живота.

ПОПЦА

Не само да лик Попца Хлебара, рођеног песнека, како каже Десанка Максимовић, има очигледно алегоријски подтекст, као што су и likови Паука Ткача или Кукца Рачунције и симболи одређених људских карактера, него је читава Бајка о Кратковечној једна сложена и надасве суптилна прича о лепотама живота и његовој пролазности, о лепоти, верности, оданости, правди, добру, злу, мржњи, о свему ономе што је, у ствари, садржај људског живота, који нема једно лице већ неколико лица у исти мах. Бајка о Кратковечној је, дакле, метафора о самом људском животу. Наша песникиња као да хоће да нам сугерише да се основни разлог за живљење налази у доживљају лепоте и да се разлози за живот и смисао живота налазе у самом животу а не изван њега. Песникиња путем алегоријског казивања даје релативност времена. Да ли живот траје само један дан или пак читав век, у једном тренутку сасвим је ирелевантно. Оно што том животу даје пуно значење и важење — то је сама вредност живота, његов садржај. Бајке Десанке Максимовић и читав свет природе, са различитим облицима постојања и односима унутар тог света, поседују и ону слојевиту алузивност која њеном књижевном стваралаштву даје нове димензије. Облик бајке поседује неограничене могућности за алузивно и алегоријско казивање. Некада је та алузивност дата тек у нијансама, а природа се јавља тек као оквир за сложене садржаје који у свом подтексту подразумевају односе унутар самог друштва, док је пак у појединим текстовима непосредна, жестока и отворена. У том смислу нам се и чине успелије бајке од њених приповедака, које су често у једној равни, реалистичној, са примесима аутобиографских елемената.

Десанка Максимовић је и у својим прозним остварењима пре свега песник. Тако се у појединим њеним бајкама наизменично смењују прозни и стиховни (метрички) сегменти, чиме није нарушено јединство текста већ су садржај и облик у складном облику и представљају стилску целину. Збиља и сан, стварност и фантастика преплићу се у бајкама Десанке Максимовић. Занимљиво је да у стиховима говоре животиње, биљке, ствари, птице, инсекти, а прозом говоре људска бића.

Прозни фрагменти саткани су, међутим, од песничке грађе, а песнички, пак, имају чар приповедног казивања. Онолико колико је прозу приближила стиховима, у тој мери је наша песникиња поезију приближила прози. Стихови у њеним бајкама нису само стилски украси, већ саставно ткиво бајки, чија је функција равноправна са функцијом коју имају прозни фрагменти. Они нису ни једног тренутка баласт за основни прозни текст, не успоравају сижејни наративни ток. Поезија и проза се у бајкама Десанке Максимовић савршено допуњавају. Такође, у прозним текстовима њеним не постоји сасвим оштра диференцијација облика. Поједине бајке имају својства приче док у неким причама, са чисто реалистичким проседеом, песникиња сасвим успешно користи облик бајке.

Као што је хумор иманентан дечјој поезији, тако је фантастика иманентна самом бићу књижевности за децу, поготово бајкама. Фантастичка компонента има битно место у целокупном књижевном стваралаштву Десанке Максимовић за децу, али је у *Бајки о Кратковечној* и у роману *Прадевојчица* (1970) понајвише дошла до изражаја. Каткад је фантастика сугестивнија него сама реалност и зато је ближа и примернија осетљивом бићу детета. Десанка Максимовић је остварила неку врсту стварносне фантастике. Јер, и кад доминира фантастичка компонента, као у бајкама или у *Прадевојчици*, књижевно дело Десанке Максимовић није лишено реалистичког и стварносног садржаја и контекста. Не постоји сасвим строга граница између приче и бајке Десанке Максимовић. Додуше, има код ње неколико прича посве реалистичког проседа, које колико могу да буду за децу у истој мери су и за одрасле («Гром», «Невидљиви трун», «Директорове гуске» и друге). Чак и у причама које су писане углавном за одрасле («Страшна игра», на пример), дете је негде у позадини, као да «извирује» иза приповедача.

ПОВЕЉА
ПОВЕЉА

Бајка о Кратковечној, *Прадевојчица* и неколико бајки спадају у најбоље што имамо у савременој прозној књижевности за децу. У роману *Прадевојчица* Десанка Максимовић је показала интересовање за детињство људске цивилизације, за преисторију, за живот и стварност првих људи. Док смо читали *Прадевојчицу* стално нам се наметало поређење ликова тог романа, дечака и девојчица, са данашњом децом. *Прадевојчица* је роман-метафора о вечном детињству, али и докуменат о детињству људске цивилизације. Кад кажемо докуменат онда имамо у виду да је Десанка Максимовић, пишући *Прадевојчицу*, узела у обзир и извесне научне информације о времену када се догађа радња њеног романа. На изразито лирски начин песникиња нам приближава не само преисторијску цивилизацију, сварање првих уметничких дела, пећинског сликарства, него и саме односе међу људима и првобитно значење и функцију уметности. Девојчица Гава је симбол вечног детињства, оног које је остало исто од преисторије до данас. Дајући генезу бића девојчице Гаве и њеног сликарског дара, песникиња као да даје истовремено генезу уметности.

Десанка Максимовић налази готово идеално решење за експликацију битних проблема одрастања. Сижејни ток романа прати испољавање и сазревање Гавиног сликарског талента заједно са њеним биолошким сазревањем. Гавино тражење сопственог места у заједници поклапа се са прихватањем уметности као духовне потребе заједнице. О уметности Десанка Максимовић говори као о саставном делу људске свести која има своје место и у најпримитивнијим облицима живота људске заједнице. Уметност има моћ магије а и свако знање и умеће које доприноси одржавању живота, иначе многоструко угроженог, такође има моћ магије. Дакле, уметност се указује као језгро свих духовних вредности.

У роману су препознатљива три основна тока, која се развијају готово паралелно: биолошко сазревање главне јунакиње Гаве, која је кћи племенског врача—сликара, развој друштвене заједнице у смислу стварања основних правила живљења и, најзад, развој уметности. Сажимањем ових токова спонтано се намеће универзалност основних животних питања у свим временима и развој као универзални и стални принцип без обзира на ниво на коме се налази људска заједница. Сличан пут основних законитости живота прелазе млади у свим временима без обзира на степен развитка цивилизације. Роман посебно истиче значај уметности у животу људи и њен драгоцен утицај у формирању младих. Гавине пећинске цртеже, које је она тајно сликала, племе приликом првог сусрета са њима открива као истинско откриће, као израз извесног ритуала и надземаљске способности младе сликарке. Ако у односу Десанке Максимовић према уметности и има нечега романтичког, то за контекст књи-

жевног дела, имајући у виду коме је намењено, и није мана не-го врлина. Такође, то што је јунакиња *Прадевојчице* сликарка, није нимало случајно. О свом односу према сликарству Десанка Максимовић каже: »Поред књижевности најближа ми је уметност сликарство. Оно ми је јасно, мада сам врло мало учила његов занат. Волим да уживам очима у обрису, у боји, у пер-спективи. Мада се бавим књижевношћу, не лутим се на сликар-ре којима су стране литерарне теме. Схватам да боја има свој живот, своје теме, и у сликарству брже схватам новине и сме-лости него у уметности којом се сама бавим«.

Као и у другим књижевним остварењима и у роману *Пра-девојчица* стваралачка имагинација Десанке Максимовић дошла је до пуног изражаја. Заснован на елементима фантастике, која подразумева и одређене научне информације, овај роман Де-санке Максимовић обилује хуманистичким порукама и темељи се на истинским моралним вредностима.

Постоје сасвим опречна мишљења о вредности прозног ства-ралаштва Десанке Максимовић. Док поједини критичари, као, на пример, Милан Црнковић, потпуно негирају уметничку вред-ност њених прозних дела, други сматрају да је њено прозно стваралаштво не само равноправно са песничким него да се у појединим сегментима и уздиже изнад њега, надмашујући га. Наше је мишљење да и једни и други претерују, како то иначе код нас бива, и да је књижевно стваралаштво Десанке Макси-мовић како прозно тако и оно у стиху, како за децу тако и за одрасле, једно и јединствено и да га треба и посматрати ин-тегрално, као недељиву у целини.

Иво Козарчанин је у »Хрватској ревији«, данас већ далеке 1939. године, високо оценио прозно стваралаштво Десанке Мак-симовић за децу. Критичка оцена Ива Козарчанина била је ду-го година тако рећи усамљена. Козарчанин је приметио једно од најбитнијих својстава прозног стваралаштва Десанке Макси-мовић за децу: песничку индивидуалност и снагу песничког из-раза, суптилну лиричност и један надасве сасвим нови свет ма-ште и збиље, међусобно испреплетан и укрштен. Нама се данас посебно чини значајно Козарчаниново поређење стваралаштва Десанке Максимовић за децу са књигом *Приче из давнине* Ива-не Врлић—Мажуранић и са *Словенским легендама* Владимира Назора.

Сматрамо претераним везивање поезије Десанке Максимо-вић за Змајеву традицију, што чини у својој књизи Милан Црн-ковић.⁶ Иако су њене песме и бајке распеване, пуне ведрине и разиграности, њено дело ипак није идеализована слика света већ и опорно сазнање о животу и пролазности. Поезија Десанке Максимовић је пуна елементарне животности, здравља, гласова природе и земље. Она је својој поезији и прози окренута искон-ским коренима живота и није се предавала испразној и некон-тролисаној игри, чему су нагињали песници надреалистичке ори-јентације. Не правећи никада радикалне заокрете, Десанка Мак-симовић у својој поезији и прози намењеној деци има готово истоветан поступак као и у стваралаштву за одрасле. У Змаје-вој традицији је у оној мери у којој поезија свих песника има и неке заједничке именитеље. Њена песничка средства настала су, на неки начин, спајањем традиционалног и модерног. И у својој најновијој књизи песама, у *Слову љубави*, за коју је до-била једну од највећих песничких награда код нас, *Његошеву*, постоји неколико песама које, због њихове савршене једностав-ности стилске сведености, веома лако могу читати и најмлађи. Тако се потврдило још једанпут оно познато мишљење, које смо и навели на почетку овог текста, да сваку добру песму и добру прозу са подједнаким интересовањем могу читати и деца и од-расли.

⁶ Милан Црнковић, *Дјечја књижевност*, »Школска књига«, Загреб, 1967.